

COVID-19 pandemi sürecinde yaşanan sosyal izolasyonun hemşirelik öğrencileri üzerindeki etkileri: Niteliksel araştırma

The effects of social isolation experienced during the COVID-19 pandemic process on nursing students: Qualitative study

Derya Yanık¹, İlknur Yeşilçınar²

¹Batman Üniversitesi, Sağlık Yüksek Okulu, Hemşirelik Bölümü, d.oruclu@hotmail.com, 0000-0001-8004-6786

²İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD., iyescinar14@gmail.com, 0000-0003-2864-4935

ÖZ

Giriş ve Amaç: Covid-19 pandemi sürecinde uygulanan sosyal izolasyon ve sokağa çıkma kısıtlaması, bireysel ve toplumsal yaşamda bazı değişikliklere yol açarak toplum yaşamını çeşitli şekillerde etkilemiştir. Bu süreçte, birçok kişide yalnızlık, çaresizlik, korku ve kaygı düzeyleri artmıştır. Bu çalışma, Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan sosyal izolasyonun hemşirelik öğrencileri üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. **Gereç ve Yöntem:** Bu niteliksel araştırma, 8 Mayıs-15 Haziran 2020 tarihleri arasında Türkiye'nin güneydoğusundaki bir devlet üniversitesinin hemşirelik bölümü 4. sınıfında okuyan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 49 öğrenci ile yapılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan sosyo-demografik özellikler veri toplama formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya ait veriler, tümevarım yöntemi ile analiz edilmiştir. Veri çözümlenmesi araştırmacılar tarafından elde kodlama ile gerçekleştirilmiştir. **Bulgular:** Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre, 3 ana tema ve 8 alt tema belirlenmiştir. Öğrenciler sosyal izolasyon süreci nedeniyle; 'Davranışsal Belirtiler', 'Sosyal Belirtiler', 'Fizyolojik Belirtiler' ve 'Psikolojik Belirtiler' alt temalarında stres belirtileri tariflemişlerdir. İzolasyon sürecinin öğrencilerin hayatına etkisi 'Olumlu Etkiler' ve 'Olumsuz Etkiler' olmak üzere iki alt temada incelenmiştir. Pandemi sürecinde öğrencilerin hemşirelik mesleğine ilişkin görüşleri 'Hemşirelik Mesleğine İlişkin Pozitif Düşünceler' ve 'Hemşirelik Mesleğine İlişkin Negatif Düşünceler' alt temalarında gruplandırılmıştır. **Sonuç:** Geleceğin sağlık profesyoneli olan hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 pandemisi sosyal izolasyon sürecinde stres kaynaklı davranışsal, sosyal, fizyolojik ve psikolojik bir takım sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu süreçte öğrencilerin hayatlarının hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilendiği ve pandemi sürecinin öğrencilerin hemşirelik ile ilgili düşüncelerini de etkilediği belirlenmiştir.

ABSTRACT

Introduction and Aim: The social isolation and curfew restrictions applied during the Covid-19 pandemic process have affected community life in various ways by causing some changes in individual and social life. During this process, loneliness, hopelessness, fear and, anxiety levels increased in many people. This study was conducted to determine the effects of social isolation experienced during the Covid-19 pandemic on nursing students. **Materials and Methods:** This qualitative study was carried out between 8 May to 15 June 2020 in a nursing department of a state university in southeastern Turkey with 49 students who agreed to participate in the study who were in 4th grade. In the study, as a socio-demographic data collection form and semi-structured interview form prepared by the researchers were used. The data of the research were analyzed by the method of induction. Data analysis was carried out by the researchers using hand-coding. **Results:** Due to the social isolation process of the students described stress symptoms under the sub-themes of "Behavioral Symptoms", "Social Symptoms", "Physiological Symptoms" and "Psychological Symptoms". The effect of the isolation process on the lives of students was examined under two sub-themes as "Positive Effects" and "Negative Effects". During the pandemic process, students' views on the nursing profession are grouped under the subthemes "Positive Thoughts on Nursing Profession" and "Negative Thoughts on Nursing Profession". **Conclusion:** It has been determined that nursing students, who are future health professionals, experience a number of stress-related behavioral, social, physiological and, psychological problems during the social isolation process of the Covid-19 pandemic. In this process, it was determined that the students' lives was affected both positively and negatively, and the pandemic process also affected students' thoughts about nursing.

GİRİŞ VE AMAÇ

2019 yılının Aralık ayında, Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan yeni koronavirüs enfeksiyonu (COVID-19), koronavirüslerin sebep olduğu ilk pandemi olarak tarihe geçmiştir (1, 2). Ülkemizde ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihinde görülmesi

ile birlikte, pandemiyle mücadele kapsamında, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli önlemler alınmıştır (1, 3). Koronavirüsün yayılma hızını yavaşlatmak amacıyla bireysel hijyenin sağlanması, maske kullanımı, temasın izinin sürülmesi (filyasyon), sosyal mesafenin korunması ve ev ortamında sosyal izolasyon uygulamasına geçilmesi Sağlık Bakanlığının

önerileri doğrultusunda, ülkemizde pandemi yönetimine ilişkin alınan temel önlemlerdir (4).

Türkiye’de Mart-Haziran ayları arasında, başta koronavirüsten olumsuz etkilenme ihtimalinin daha yüksek olduğu, riskli grup olarak tanımlanan 65 yaş ve üstü kişiler ile taşıyıcı olma ihtimali bulunan 20 yaş altındaki bireyler olmak üzere toplumun tamamına belirli tarihlerde ve belirli sürelerle sokağa çıkma kısıtlaması uygulanmıştır. Pandemi sürecinde uygulanan sosyal izolasyon ve sokağa çıkma kısıtlaması, bireysel ve toplumsal yaşamda bazı değişikliklere yol açarak toplum yaşamını çeşitli şekillerde (fiziksel, tıbbi, sosyal, psikolojik, mesleki, ekonomik, politik, ahlaki olarak) etkilemiştir (5-7). Sosyal izolasyon ve sokağa çıkma kısıtlaması sürecinde; salgına dair programların yapılması, televizyon ve internet aracılığıyla vaka sayısı ve ölüm oranlarının takip edilmesi, birçok kurumda yarı zamanlı veya evden çalışma modelinin uygulanması, eğitimin uzaktan eğitim şeklinde verilmesi, salgına dair belirsizlik gibi nedenlerle toplumda stres düzeyi yükselmiştir. Bu süreçte, birçok kişide yalnızlık, çaresizlik, korku ve kaygı düzeyi artmaya başlamıştır. Bu durum ruhsal sağlığı olumsuz etkileyerek çeşitli duygusal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (8-11). Hemşirelik öğrencileri ve öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalar, sosyal izolasyon süresi uzadıkça stres ve korkunun arttığını, beraberinde anksiyete ve depresyon gibi ruhsal sorunların ortaya çıktığını göstermiştir (12-14). Covid-19’un psikolojik etkisini belirlemek üzere yapılan bir meta-analiz çalışması; sosyal izolasyonun ruhsal sağlığın bozulması açısından risk faktörü olduğunu ortaya koymuştur (15).

Pandemi ile mücadelede, sürecin başından itibaren dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de eğitim öğretime ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçiş yapılmıştır. Üniversiteler kendi bünyelerindeki dijital altyapılar başta olmak üzere, farklı platformlarda uzaktan eğitim sürecini yürütmeye çalışmıştır. Öğrencilerin çalışma düzenlerinin değişmesi, öğretim elemanlarının bir kısmının pasif kalarak süreci yönetememesi, ölçme değerlendirme ve teknolojik alt yapıya ilişkin sıkıntılar, uygulamalı derslerin etkin yürütülememesi gibi nedenlerle sürecin üniversite öğrencileri üzerinde olumsuz yansımaları olduğu bildirilmiştir (16). Kanada, İngiltere ve ABD’de pandemi dolayısıyla çevrimiçi gerçekleştirilen hemşirelik eğitimi ve iptal edilen klinik uygulamaların hemşirelik öğrencilerinde endişe, korku ve belirsizliğe yol açtığını ifade edilmiştir (17-19). Okuyan ve arkadaşları tarafından ülkemizde yapılan bir çalışmada; hemşirelik öğrencilerinin salgın sürecinde evde kalmaktan olumsuz etkilendikleri, kendilerini bunalmış ve gergin hissettikleri, virüs bulaşma ve ölüm korkusu yaşadıkları belirtmiştir(20).

Öğrenci hemşireler, bir yandan daha önce hiç deneyimlemedikleri uzaktan eğitim modeli ile yürütülen derslere adapte olmaya çalışırken bir yandan da sosyal izolasyonun etkileri ile baş etmeye çalışmaktadır. Sosyal izolasyon sürecinin, uzaktan eğitime adapte olmaya çalışan hemşirelik öğrencilerinde stres düzeyini artırdığı tahmin edilmektedir (21, 22). Bunlara ek olarak hemşirelik eğitiminin klinik uygulamaya dayalı bir eğitim süreci olması ve uzaktan eğitim sürecinde klinik eğitimin verilememesinin de öğrencilerin stres düzeylerini artırabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışma, Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan sosyal izolasyonun geleceğin sağlık profesyoneli olan hemşirelik öğrencileri üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Türü ve Zamanı

Bu niteliksel araştırma, 8 Mayıs-15 Haziran 2020 tarihleri arasında Türkiye’nin güneydoğusundaki bir devlet üniversitesinin hemşirelik bölümü 4. sınıf öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem seçimi

Bu çalışmada, klinik uygulamaya dayalı bir eğitim sistemine sahip olan hemşirelik bölümü öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Hemşirelik bölümü 4. sınıfında öğrenim gören 60 öğrenci araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş olup evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Bu çalışma, araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 49 öğrenciye ait verilerin incelenmesi ile tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan sosyo-demografik özellikler veri toplama formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Sosyo-demografik özellikler veri toplama formunda; öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, aile tipi ve gelir düzeyi olmak üzere sosyo-demografik özelliklerini değerlendiren dört soru yer almaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise; Covid-19 pandemi sürecinde sosyal izolasyonun öğrenciler üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla hazırlanmış dört soru bulunmaktadır. Buna göre öğrencilere;

Covid-19 dolayısıyla içinde bulunduğunuz yeni yaşam koşullarına göre stres kavramını nasıl tanımlarsınız?

Covid-19 pandemi sürecinde yaşadığımız stres belirtileri nelerdir, bu belirtileri nasıl tariflersiniz?

Covid-19 pandemi sürecinde uygulanan sosyal izolasyon günlük yaşamınızı nasıl etkiledi? Sizce sosyal izolasyonun olumlu veya olumsuz etkileri nelerdir?

Geleceğin bir sağlık profesyoneli olarak pandemi süreci ve uygulanan sosyal izolasyon hemşirelik mesleğine bakış açınızı etkiledi mi? Eğer etkilediyse nasıl etkilediğini açıklayınız soruları yöneltilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya ait veriler, öğrencilere araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgi verildikten sonra, gönüllülük ilkesi esasına dayanarak toplanmıştır. Her bir öğrenciye, isimleri kullanılmadan bir kod adı verilmiştir (Ö1, Ö2, Ö3 Ö49). Araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrencilerle Uzaktan Eğitim Yönetim Sistemi aracılığıyla online görüşme yapılmıştır. Görüşmeler her bir katılımcı için 20-30 dakika sürmüştür. Görüşmelere ilişkin sesli kayıt alınacağı konusunda katılımcılara bilgi verilmiş, katılımcılardan yazılı onam alınarak görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın uygulanabilmesi için Batman Üniversitesi Bilimsel Etik Kurulundan (07.05.2020 tarihli ve 2-23 karar numaralı) etik kurul izni alınmıştır. Araştırmaya ilgili araştırmacılar tarafından öğrencilere bilgi verilmiş ve araştırma öncesinde uzaktan eğitim sistemi üzerinden öğrencilere mail gönderilerek yazılı onamları alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya ait veriler, tümevarım yöntemi ile analiz edilmiştir. Görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıtları ve görüşme sırasında alınan notlar araştırmacılar tarafından yazılı metne dönüştürülmüştür. Veri çözümlenmesi araştırmacılar tarafından elde kodlama ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen yazılı metin birçok kez okunarak kod listesi oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde araştırmacılar, bulguları en iyi şekilde tanımlayan tematik açıklamalar üzerinde uzlaşma sağlamıştır. Elde edilen kodlar anlam bütünlüğüne göre gruplandırılarak alt tema ve ana temalar belirlenmiştir. Araştırmada geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanmasına ilişkin nitel araştırmalarda yer alan inandırıcılık, tutarlılık, aktarılabilirlik ve teyit edilebilirlik ilkelerinden yararlanılmıştır (23, 24). Öğrencilere ait nicel verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin; yaş ortalamasının 22.06 ± 0.92 yıl olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %81.6'sının kadın, %85.7'sinin çekirdek aile

yapısında, %61.2'sinin gelir durumunun giderine eşit olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sosyo-demografik bilgilerine ilişkin veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı

Sosyo-demografik Özellikler	X ± SS	
Yaş	22.06 ± 0.92	
	n	%
Cinsiyet		
Kadın	40	81.6
Erkek	9	18.4
Aile Tipi		
Çekirdek aile	42	85.7
Geniş aile	5	10.2
Tek ebeveynli/parçalanmış aile	2	4.1
Gelir durumu		
Gelir giderden az	12	24.5
Gelir gidere eşit	30	61.2
Gelir giderden fazla	7	14.3
Toplam	49	100.0

Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre üç tema, sekiz alt tema ve bu alt temalara ilişkin 46 kod belirlenmiştir. Belirlenen tema ve alt temalar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerle Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Verilere Göre Belirlenen Temalar ve Alt Temalar

Ana Tema	Alt Tema
	Davranışsal Belirtiler
Sosyal İzolasyon Nedeniyle Ortaya Çıkan Stres Belirtileri	Sosyal Belirtiler
	Fizyolojik Belirtiler
	Psikolojik Belirtiler
Sosyal İzolasyonun Öğrencilerin Hayatına Etkileri	Olumlu Etkiler
	Olumsuz Etkiler
Pandeminin Öğrencilerin Hemşirelik Mesleğine Bakış Açısına Etkileri	Hemşirelik Mesleğine İlişkin Pozitif Düşünceler
	Hemşirelik Mesleğine İlişkin Negatif Düşünceler

Tema 1. Sosyal İzolasyon Nedeniyle Ortaya Çıkan Stres Belirtileri

Öğrencilerde sosyal izolasyon süreci nedeniyle ortaya çıkan stres belirtileri; 'Davranışsal Belirtiler', 'Sosyal Belirtiler', 'Fizyolojik Belirtiler' ve 'Psikolojik Belirtiler' alt temaları altında toplanmıştır. Davranışsal belirtiler alt temasına ilişkin dokuz kod, sosyal belirtiler alt temasına ilişkin üç kod, fizyolojik belirtiler alt temasına ilişkin altı kod ve psikolojik belirtiler alt temasına ilişkin on kod belirlenmiştir. Öğrencilerde sosyal izolasyon nedeniyle ortaya çıkan stres belirtilerine ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sosyal İzolasyon Nedeniyle Ortaya Çıkan Stres Belirtileri

ALT TEMA 1	Davranışsal Belirtiler	N
KOD	Uykusuzluk	13
	Obsesif davranışlar	10
	Agresiflik	9
	Kızgınlık	8
	Aşırı yemek yeme	6
	İştahsızlık	4
	Saç yolma	4
	Diş gıcırdatma	3
	Tırnak yeme	3
ALT TEMA 2	Sosyal Belirtiler	
KOD	İletişimde bozulma	14
	Sosyal ilişkilerde bozulma	12
	Rol ve performansta bozulma	10
ALT TEMA 3	Fizyolojik Belirtiler	
KOD	Yorgunluk /Güçsüzlük	8
	Baş ağrısı	5
	Kilo alma	5
	Mide bulantısı	4
	Sivilcelenme	4
	Saç dökülmesi	3
ALT TEMA 4	Psikolojik Belirtiler	
KOD	Endişe/Kaygı	38
	Korku	21
	Üzüntü/ Mutsuzluk	10
	Karamsarlık/Umutsuzluk	8
	Duyusal değişiklikler	7
	Hayattan zevk alamama	5
	Öz güven eksikliği	5
	Dikkat dağınıklığı	4
	Motivasyon kaybı	4
	Güvensizlik	3

Alt Tema 1.Davranışsal Belirtiler

Öğrencilerin, stres kaynaklı davranışsal belirti olarak; uykusuzluk (n=13), obsesif davranışlar (10), agresiflik (9), kızgınlık (8), aşırı yemek yeme (6), iştahsızlık (4), saç yolma (4), diş gıcırdatma (3) ve tırnak yeme (3) sorunları yaşadıkları görülmüştür. Aşağıda, belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 2: ‘.....Mutluyken aniden mutsuz oluyorum, iştah kayboldu, devamlı yorgun hissediyorum, stresli olduğum dönemlerde yaptığım gece diş sıkmalarım bu süreçte arttı ve gece boyunca dişlerimi sıkıyorum.’

Ö 3: ‘.....virüsün sevdiğimin insanlara zarar verebilme düşüncesi, gelecekle ilgili bir plan yapamama, muallakta yaşamak bana kaygı ve korku yaşıyor. saydığım bu durumlar anksiyete, uykuya dalmada zorluk, farkında olmadan saçlarımı yolma, daha önce de var olan ama bu süreçte beni daha çok zorlayan obsesif davranışlara sebebiyet veriyor.’

Ö 16: ‘.....Tüm bu stresli durumlardan ötürü birçok insan evde can sıkıntısından yemek yerken benim iştahım kapandı. Çoğu zaman midem bulanıyor. Gece uyuyamıyorum, uyuduğumda çoğu zaman kötü rüyalar görüyorum. Sürekli sinirliyim, agresifim.’

Ö 36: ‘.....En ufak sebeplerden bile büyük kavgalar çıkarabiliyorum, kızgınlım. Bu stres beni yemeğe daha çok bağladı, daha fazla yemek yiyorum, vücudumda (özellikle yüzümde ve boynumda) sivilceler çıktı. Bazen kendimi tırnağım ağızımdayken buluyorum, derse odaklanamıyorum.’

Alt Tema 2. Sosyal Belirtiler

Öğrencilerin, pandemi sürecinde stres kaynaklı olarak iletişiminde bozulma (14), sosyal ilişkilerde bozulma (12), rol ve performansta bozulma (10) gibi sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Aşağıda, belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 21: ‘.....hiç birimizin iyi olmadığı, ruhsal olarak zayıf olduğumuz, iç sıkıntının tavan yaptığı bu dönemde tüm aileyle aynı evi paylaşınca; yükselen sesler, edilen kavgalar, kimse beni anlamıyor düşünceleri sarıyor bizi. En çok da aileye sarılmaya ihtiyaç duyduğumuz, motive olmak için birlik olmamız gereken bu anda iletişim kuramıyoruz ve çoğu kez pürüzlerle karşılaşıyoruz.’

Ö 20: ‘.....güven duygum azaldı, kaygım arttı. Karantinadan dolayı aile fertlerinin birbirine karşı tahammülsüzleşmesi, sık sık görüştüğüm arkadaşarımla

bir anda bağlarımın kopması beni olumsuz etkiledi. Arkadaşlarımla eski frekansını yakalayamıyoruz.’

Ö 17: ‘.....virüsün bulaşmasını engellemek için yapılan uygulamaların aile fertleri tarafından sürekli dile getirilmesi stres yaratıyor. Stres sonucu aile içi tartışmalar çıkabiliyor, bireysel rol ve performansımız bozulabiliyor. Örneğin temel gıda maddesi almak için markete gideceğimizde bile aile içinde bir kaos ortamı oluşabiliyor.’

Alt Tema 3. Fizyolojik Belirtiler

Fizyolojik belirtiler alt teması; yorgunluk/güçsüzlük (8), baş ağrısı (5), kilo alma (5), mide bulantısı (4), sivilcelenme (4) ve saç dökülmesi (3) kavramlarını kapsamaktadır. Aşağıda, belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 4: ‘.....küçük bir evde, on kişilik kadroyla, üstelik karantina koşullarına uyamayacak olmak stres yaratmaktan başka bir şey ifade etmiyor. Stresten dolayı beslenme düzenim bozuldu, kilo almaya başladım, sürekli yorgunum, bazen de başım ağrıyor.’

Ö 5: ‘.....hastalığın belirtilerini taşıyıyorum fakat hayatımın en kötü, en hasta dönemini geçiriyor olabiliyim. Yoğun strese bağlı uykusuzluk, sürekli yorgun hissetme, bitkin olma da dayanılmaz bir hal almaya başladı.’

Ö 7: ‘.....kendimi hiç olmadığı kadar huzursuz, mutsuz ve yorgun hissediyorum. Sosyal aktivitelerde azalmaya ve getirdiği strese bağlı olarak kas güçsüzlüğü, mide bulantısı, saç dökülmesi, sivilcelenme ile beraber endişe, üzüntü, korku yaşıyorum.’

Alt Tema 4. Psikolojik Belirtiler

Öğrencilerin, sosyal izolasyon sürecinde psikolojik olarak; endişe/kaygı (38), korku (21), üzüntü/mutsuzluk (10), karamsarlık/umutsuzluk (8), duygusal değişiklikler (7), hayattan zevk alamama (5), öz güven eksikliği (5), dikkat dağınıklığı (4), motivasyon kaybı (4) ve

güvensizlik (3) yaşadıkları belirlenmiştir. Aşağıda, belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 32: ‘.....salgının hızla yayılması ve insanların ölmesi korku ve anksiyetemi artırıyor. İyileşen hastaların olduğunu öğrenmem karamsarlığımı azaltsa da sık sık umutsuzluk hissediyorum. Kimseye yardımımın dokunamaması yetersizlik hissine yol açıyor, öz güvenim azalıyor. Kaygım gün geçtikçe artıyor ve bu durum beni endişelendiriyor.’

Ö 48: ‘.....korkuyorum yakınlarımızı kaybetmekten, bunun bir sonunun olmamasından, belirsizliğinden. Hiçbir şey yapmak istemiyorum bazen, böyle olunca yaşamıyor gibi hissediyorum. Hayattan zevk alamıyorum.’

Ö 6: ‘.....ya bana ya da ailemden birine bulaşır ve onları kaybedersem diye çok korkuyorum. Kendimi hiç olmadığı kadar huzursuz, mutsuz ve yorgun hissediyorum. Dikkatim daha fazla dağılıyor.’

Ö 8: ‘.....tüm gün evde olmak, gün içerisinde bir çok duyguyu aynı anda yaşamama sebep oluyor. Bazen mutluyum bazen korkuyorum, bazen heyecanlanıyor bazen de sıkılıyorum.’

Ö 25: ‘.....vaka sayısının arttığını öğrenmemiz stresimizin daha da artmasına sebep oluyor. Ve bu durum geleceğe hep tereddütle bakıp güvensizliğe, umutlarımızı yitirmemize sebep oluyor.’

Tema 2. Sosyal İzolasyonun Öğrencilerin Hayatına Etkileri

Sosyal izolasyon sürecinin öğrencilerin hayatına etkileri ‘Olumlu Etkiler’ ve ‘Olumsuz Etkiler’ alt temaları altında toplanmıştır. Olumlu etkiler alt temasına ilişkin altı, olumsuz etkiler alt temasına ilişkin ise dört kod belirlenmiştir. Sosyal izolasyonun öğrencilerin hayatına etkilerine ilişkin veriler Tablo 4’te verilmiştir.

Alt Tema 1. Olumlu Etkiler

Olumlu etkiler alt teması; aile içi ilişkilerin gelişmesi (21), kendine ve hobilerine yeterince zaman ayırma

Tablo 4. Sosyal İzolasyonun Öğrencilerin Hayatına Etkileri

ALT TEMA 1	Olumlu Etkiler	N
KOD	Aile içi ilişkilerin gelişmesi	21
	Kendine ve hobilerine yeterince zaman ayırma	20
	Farkındalığın artması	19
	Hijyenin artması	15
	Mücadele ve motivasyonun artması	7
	Maneviyatın artması	6
ALT TEMA 2	Olumsuz Etkiler	
KOD	Stresle baş etmede yetersizlik	17
	Aile içi sorunların akademik başarıyı etkilemesi	15
	Mali yetersizlik ve meydana getirdiği kaygılar	7
	Ev içi iş yükünün artması,	6

(20), farkındalığın artması (19), hijyenin artması (15), mücadele ve motivasyonun artması (7) ve maneviyatın artması(6) kavramlarını kapsamaktadır. Aşağıda, belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 34:‘.....ben ve ailem için birlikte vakit geçirmenin ne kadar önemli olduğunu, sorunlarımızı iletişim kurarak, birbirimizden kaçmadan, birbirimizi anlayarak halledebileceğimizi, sağlığımızın ne kadar önemli olduğunu öğretti bize. Bu durumun düzelmeye ihtimali beni biraz üzüyor çünkü aile birbirinin kıymetini tam anlamaya başladı derken her şey eski haline dönerse diye düşünmüyordum değilim.’

Ö 31:‘.....kitap okumak, film izlemek, yeni ve sağlıklı yemek yapmayı denemek, aile bağlarını güçlendirecek oyunlar oynamak, vakit ayrılmayan hobilere vakit ayırma gibi olumlu sonuçlar yaşamamızı da sağladı.’

Ö 41:‘.....salgın öncesinde aslında ne kadar lüks içerisindeymişiz. Saatlerce durakta otobüs beklemeyi, otobüste ayakta gitmeyi dahi özleyebiliyormuş insan onu anladım. Etrafta olan bitene, yaşadıklarım, arkadaşlarıma, burun kıvrduğum, şikâyet ettiğim, sevmediğim her şeyin kıymetini anlamama, daha fazla şükretmeme ve manevi olarak güçlenmeme sebep oldu.’

Ö 24:‘..... tüm bu olumsuz ve stresli koşullar bende kaybedebileceğim şeyleri korumak için elimden gelen her şeyi yapmak için mücadele etme duygusu ve motivasyonu geliştirdi.’

Ö 30:‘.....yaşamın içinde fark etmediğim güzellikleri görmeye de başladım. Mesela evimdeyim dışarı çıkamıyorum ama sağlığım yerinde, nefes alabilmek için bir makinaya ihtiyaç duymuyorum ya da sevdiğimle, ailemle beraberim dışarda bir yerde karantinada değilim. Ders çalışmak için bol bol vaktim var bu durumu bir şekilde faydalı değerlendirmem gerektiğinin farkına vardım.’

Alt Tema 2. Olumsuz Etkiler

Olumsuz etkiler alt teması; stresle baş etmede yetersizlik (17), aile içi sorunların akademik başarıyı etkilemesi

Tablo 5. Pandeminin Öğrencilerin Hemşirelik Mesleğine Bakış Açısına Etkileri

ALT TEMA 1	Hemşirelik Mesleğine İlişkin Pozitif Düşünceler	N
KOD	Mesleğe ilişkin farkındalık ve saygının artması,	13
	Mesleğe bağlılığın artması	9
	Mesleki birlikteliğin gelişmesi	5
	Mesleki inovasyon fikirlerinin gelişmesi,	4
ALT TEMA 2	Hemşirelik Mesleğine İlişkin Negatif Düşünceler	N
KOD	Mesleğin zor, yorucu ve yıpratıcı olması,	25
	Mesleğin hak ettiği değeri görmemesi,	21
	Mesleki risklerinin fazla olması	19
	Mesleğe ilişkin toplumsal saygının azalması	13

(15), mali yetersizlik ve meydana getirdiği kaygılar (7), ev içi iş yükünün artması (6) kavramlarını kapsamaktadır. Aşağıda, belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 28:‘.....koronavirüs nedeniyle uzun süredir stres altındayız ve artık stresle baş etmede zorluk yaşıyoruz. Alıştığım rutinim ve çalışma düzenim bozuldu. Evde en küçük bir olaya bile sinirlenebiliyoruz, hemen bağırış çağırış... bu durum hayatımızı ve ilişkilerimizi olumsuz etkiliyor.’

Ö 26: ‘.....evde sekiz kardeşim var ve hepsi evdeki tek televizyondan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) uygulaması ile eğitimine devam etmeye çalışıyor. Babam inşaat işçisi ve dışarı çıkıp çalışmak zorunda. Mali kaygılarımız var. Ev işlerinin büyük çoğunluğunu yapmam beni hem yoruyor hem de gireceğim sınava çalışmamı engelliyor.

Ö 42:‘..... evde bulunduğumdan dolayı evdeki çoğu sorumluluklarım (yemek yapmak, ekmek yapmak, ev işleri vb) ve bunun yanında ailemin sorunlarından doğrudan etkilenmem nedeniyle çalışma düzenim ve eğitim durumum olumsuz etkilendi.

Tema 3. Pandeminin Öğrencilerin Hemşirelik Mesleğine Bakış Açısına Etkileri

Öğrencilerin, Covid-19 pandemi sürecinde hemşirelik mesleğine bakış açıları değerlendirildiğinde; ‘Hemşirelik Mesleğine İlişkin Pozitif Düşünceler’ ve ‘Hemşirelik Mesleğine İlişkin Negatif Düşünceler’ olmak üzere iki alt tema ve bu alt temalara ait toplam sekiz kod belirlenmiştir. Pandeminin öğrencilerin hemşirelik mesleğine bakış açısına etkilerine ilişkin veriler Tablo 5’de verilmiştir.

Alt Tema 1. Hemşirelik Mesleğine İlişkin Pozitif Düşünceler

Hemşirelik mesleğine ilişkin pozitif düşünceler alt teması; mesleğe ilişkin farkındalık ve saygının artması (13), mesleğe bağlılığın artması (9), mesleki birlikteliğin gelişmesi(5) ve mesleki inovasyon fikirlerinin gelişmesi(4) kavramlarını kapsamaktadır. Aşağıda,

belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 45: ‘.....Salgının başından beri seçtiğim mesleği de sorguladım. Öncelikle bu mesleğe ne kadar hazırım? Çünkü şuna kadar bu bölümü okurken asla bir salgın hastalıkla karşılaşacağımı düşünmemiştim ve bu mesleğin düşündüğümünden kat ve kat daha önemli bir meslek grubu olduğunu anladım. Bu durum ilerde yapacağım mesleğe karşı korkumu artırsa da mesleğe duyduğum saygı bundan çok daha fazla.’

Ö 15: ‘..... pandemi süreci ile birlikte sağlık çalışanlarının yaşadıkları sıkıntının ve gösterdikleri fedakarlığın farkına varılması, motivasyon amaçlı toplum tarafından alkışlanıp desteklenmesi, ekipman eksikliğinin giderilmesi için kimi iş yerlerinin destek sunmaya çalışması geleceğin bir hemşiresi olarak mesleğime olan bağlığımı artırdı ve gurur duymamı sağladı.’

Ö 10: ‘.....Hemşirelerde yıldırma sorununu çözebilmek için el ele verip güçlü olmamız, mesleğimize ve meslektaşlarımıza sahip çıkmamız gerektiğini çok daha iyi anladım.’

Ö 33: ‘..... bir sağlık çalışanı adayı olarak bu süreçte, hasta bakımı, hemşirelik ve sağlık alanında kullanılabilecek çeşitli inovatif ürünler düşünmeye başladım. Özellikle bu süreçte sağlık alanındaki girişimci ve araştırmacıların desteklenmesinin ülkemizin ve hemşirelik mesleğinin gelişimine katkı sağlayacağını düşünüyorum.’

Alt Tema 2. Hemşirelik Mesleğine İlişkin Negatif Düşünceler

Hemşirelik mesleğine ilişkin negatif düşünceler alt teması; mesleğin zor, yorucu ve yıpratıcı olması (25), mesleğin hak ettiği değeri görmemesi (21), mesleki risklerinin fazla olması (19) ve mesleğe ilişkin toplumsal saygının azalması (13) kavramlarını kapsamaktadır. Aşağıda, belirlenen her bir koda ilişkin bazı görüşme örneklerine yer verilmiştir.

Ö 1: ‘.....yoğun ve yorucu olan bu süreç, tüm sağlık personelinin olduğu gibi hemşirelerin de iş yükünün artmasına sebep oldu. Bazen iyi ki henüz mesleği icra etmeye başlamadım diye düşünüyorum. Çünkü şu an kendimi, aslında çok zor olduğunu daha iyi anladığım hemşirelik mesleğini icra edebilecek yeterlilikte ve güçte hissetmiyorum.’

Ö 27: ‘.....başkaları için kendi sağlıklarımı riske atmak zor bir iş. Bu süreçte gerek medyada gösterilenler gerekse hastane ortamında şahit olduğlarıma dayanarak en çok hemşirelerin yıprandığını düşünüyorum. Buna rağmen her kanalda hekimler konuk alınıp fikirleri alınırken

bir hemşirenin davet edilip düşüncelerinin alındığını görmedim. Bu sürecin en önemli halkalarından biri olan hemşireye danışılacak gözüyle bakmamak ve hemşirelik mesleğine değer verilmemesi bir hayli üzücü.’

Ö 43: ‘.....yoğun çalışma temposu, uzun süreli ve kesintisiz çalışma, ergonomik olmayan çalışma koşulları ve iş gerilimi hemşirelerin diğer iş kollarında çalışanlara göre daha çeşitli meslek riskler ile karşılaşmasına ve sağlıklarının olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Hemşirelerin pandemi sürecinde fizyolojik ve psikolojik olarak ciddi hasar aldığını düşünüyorum. Bu durum mesleği yapabileceğime ilişkin umudumun ve kendime olan inancımın azalmasına yol açtı.’

Ö 13: ‘.....pandemi sürecinde sağlık personellerinin sırtlarında dünyayı taşıdıklarını kimse görmüyor. Evlerine bile gidememek, ailelerini, hastalarını, arkadaşlarını düşünmek, her an onları korumaya çalışmak, tetikte olmak, gece gündüz kavramını yitirmek çok zorlu bir süreç. Toplum tarafından hastalık/virüs taşıyıcısı olarak görülmeleri hemşirelerin toplumdaki saygınlığını etkiliyor. Bu mesleği yapabilir miyim? Bilemiyorum.’

TARTIŞMA

Ruhsal etkileri her birey, grup veya sosyal sınıfta farklı hissedilen Covid-19 pandemisi, bireylerin yaşamlarını ve varlıklarını tehdit eden bir belirsizlik olarak devam etmektedir (25). Toplum üzerinde örseleyici etkileri devam eden bu pandemi döneminde belirsizlik, hastalığın kendisine veya sevdiklerine bulaşacağı korkusu, mali sıkıntılar, sevdiklerinden ayrı olma, izolasyon ve karantina süreci, özgürlüğünü kaybetme hissi gibi çeşitli nedenler bireylerin yoğun stres yaşamasına neden olmaktadır (25, 26). Pandemiye bağlı olarak yaşanan stres, korku, kaygı gibi duygular normal olmakla birlikte kontrol edilemediğinde öfke, yalnızlık, anksiyete, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu gibi farklı ruhsal sorunlara neden olabilmektedir (27). Pandemi sürecinde uygulanan sosyal izolasyon süresinin artması durumunda ruh sağlığının daha da olumsuz etkilenebileceği bildirilmektedir (25,26).

Bu çalışmada hemşirelik öğrencilerinin, Covid-19 pandemisi sosyal izolasyon sürecinde stres kaynaklı bazı davranışsal, sosyal, fizyolojik ve psikolojik belirtiler yaşadıkları belirlenmiştir. Cao ve arkadaşları (28) Covid-19 pandemisinin Çin’deki üniversite öğrencileri üzerindeki psikolojik etkilerini belirlemek amacıyla 7143 üniversite öğrencisi ile yapmış oldukları çalışmada; karantinanın günlük yaşam üzerindeki etkileri, ekonomik stres faktörleri, akademik gecikmeler ve gelecekteki istihdam belirsizliği gibi nedenlerle öğrencilerin %24,9’unun anksiyete yaşadığını ifade

etmişlerdir. Ürdünde yapılan bir çalışmada Covid-19 salgınının özellikle öğrenciler ve sağlık çalışanlarında anksiyete ve depresyon gelişme riskini arttırdığı, genel nüfus ve sağlık çalışanlarına oranla üniversite öğrencilerinde anksiyetenin daha fazla görüldüğü belirtilmiştir (29). Ülkemizde 18-74 yaş aralığında 1245 kişi ile yapılan bir çalışmada ise katılımcıların %28'inin Covid-19 enfeksiyonunun kendisine bulaşmasından, %73,4'ünün hastalığı başkasına bulaştırmaktan endişe ettiği ve yaş azaldıkça bulaştırma endişesinin arttığı, sosyal izolasyondan kaynaklı olarak birlikte yaşanan kişilerle ilişkilerin olumsuz etkilendiği ve can sıkıntısı yaşandığı, kadınlarda erkeklere göre öfke ve psikolojik belirtilerde artış olduğu bulunmuştur (30). Yine ülkemizde Covid-19 salgınına ilişkin tepkilerin araştırıldığı bir çalışmada, katılımcıların yaklaşık yarısının uyku bozukluğu yaşadığı, kadın katılımcıların uyku düzeninin bu süreçten daha fazla etkilendiği ve Covid 19 salgınının bireylerin yaşam düzenini olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir (31). Literatür ile karşılaştırıldığında, katılımcıların %81,6'sının kadın olduğu çalışmamızda öğrencilerde kızgınlık, agresiflik, iletişim ve sosyal ilişkilerde bozulma, endişe, kaygı, hayattan zevk alamama, uykusuzluk gibi belirtilerin yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ancak literatürden farklı olarak çalışmamızda saptanan iştahsızlık, aşırı yemek yeme, obsesif davranışlar, saç yolma, diş gıcırdatma, tırnak yeme, rol ve performansta bozulma, yorgunluk/güçsüzlük, baş ağrısı, mide bulantısı, kilo alma, saç dökülmesi, sivilcelenme, korku, üzüntü/mutsuzluk, karamsarlık/umutsuzluk, duygusal değişiklikler, dikkat dağınıklığı, öz güven eksikliği, güvensizlik ve motivasyon kaybı gibi belirtilerin pandemi süreci sosyal izolasyonunun üniversite öğrencileri üzerine etkisini daha detaylı kavrayabilme açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Afet ve kriz dönemlerinde oluşu gibi pandemi dönemlerinde de insanların sakin kalma, mantıklı düşünme yetenekleri etkilenebilmekte ve zihinlerde gelecekle ilgili olumsuz düşünceler oluşabilmektedir. (12). Genel olarak sınırlanma, var olan rutinin kaybolması ve insanlarla sosyal ve fiziksel temasın azalması kişilerde sıkıntıya ve hayal kırıklığına yol açmaktadır (26). COVID-19 pandemisi kontrol kaybı, belirsizlik ve savunmasızlık duygularını beraberinde getirmiş, sosyal izolasyon süreci ile birlikte de kitlesel düzeyde bir çaresizlik hissi ve olumsuz düşünce yapısı hakim olmuştur (32). Çalışmamızda öğrencilerin; stresle baş etmede yetersizlik, maddi yetersizlik ve maddi yetersizliğe bağlı kaygı, ev içi iş yükünün artması ve aile içi sorunların akademik başarıyı etkilemesi gibi sorunlar yaşadığı belirlenmiştir. Bunun yanında öğrenciler, sosyal izolasyon sürecinde; aile içi ilişkilerin

gelişmesi ve güçlenmesi, kendine ve hobilerine yeterince zaman ayırma, farkındalığın artması, hijyenin artması, mücadele ve motivasyonun artması, maneviyatın artması gibi hayata ilişkin olumlu bakış açısı geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun öğrencilerin genç yaş grubunda olması, Covid-19 enfeksiyonuna yakalanma, hastalığın seyri ve mortalitesi bakımından yaşlı nüfusa oranla daha düşük risk altında olmaları, hemşirelik bölümü öğrencisi olmaları nedeniyle sağlık sistemi ve hastalık yönetimi konusunda bilgi ve farkındalık sahibi olmaları, sosyal izolasyon sürecini ailelerinden uzakta geçirmeyip aile içi sosyal destek sistemlerini kullanmaları, atanabilmeleri için girmek zorunda oldukları sınava çalışmak için zaman kazanmaları gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Covid-19 pandemi sürecinde sağlık çalışanları arasında, hastalara doğrudan müdahale eden ve ön saflarda çalışanlar meslek grupları, aşırı iş yükü /çalışma saatleri, yetersiz kişisel koruyucu ekipman, yeterli destek ve motivasyona sahip olamama gibi nedenlerle hayal kırıklığı, çaresizlik, uyum sorunları, ayrımcılık ve damgalanma yaşama riski altındadır (33). Zang ve arkadaşları Wuhan'da yaptıkları çalışmada hemşirelerin salgınla mücadelede ilk başlarda yalnızlık, korku ve huzursuzluk hissettiklerini, kararsızlık, duygusal tükenme yaşadıklarını ancak zamanla hemşirelerin ekip üyeleri ile karşılıklı sosyal desteği, mali teşvikler, hastaların minnettarlığı, hükümet ve halkın övgüsü ve desteği ile kendilerini kahraman gibi hissettikleri ve iş motivasyonlarının arttığını bildirmiştir (34). Bu çalışmada öğrenciler, pandemi sürecinde hemşirelik mesleğine ilişkin farkındalık ve saygılarının arttığını, mesleğe bağlılıklarının arttığını, mesleki birlikteliğin gelişmesi gerektiğini, mesleki inovasyon fikirlerinin geliştiğini bildirmekle beraber mesleğin zor, yorucu ve yıpratıcı olması, hak ettiği değeri görmemesi, mesleki risklerinin fazla olması gibi nedenlerle mesleğe ilişkin negatif düşünceler içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Swift ve arkadaşları (35) İngiltere'de hemşirelik öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin; hemşireliği onurlu bir meslek olarak algıladıklarını, hemşirelerin kararlılığı, cesareti ve şefkati ile gurur duyduklarını ancak hemşirelerin hak ettiği ücreti alamadıklarını ve değeri göremediklerini düşündüklerini saptamışlardır. Bu açıdan çalışmamızda öğrenci hemşirelerin Covid- 19 pandemi sürecinde hemşirelik mesleğine ilişkin düşünceleri konusunda elde edilen sonuçlar Swift ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmayı destekler niteliktedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geleceğin sağlık profesyoneli olan hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 pandemisi sosyal izolasyon

sürecinde stres kaynaklı davranışsal, sosyal, fizyolojik ve psikolojik bir takım sorunlar yaşadıkları, bu süreçte hayatlarının hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilendiği ve öğrencilerde hemşirelik mesleğine ilişkin pozitif ve negatif bazı düşünceler oluştuğu belirlenmiştir. Pandeminin yıkıcı ve yıpratıcı psikolojik etkilerini azaltmak amacıyla öğrencilerin, arkadaşları, akrabaları ve yakınları ile online platformlar veya telefon aracılığıyla iletişimlerinin sürdürülmesi, duygularını ifade edilebilmeleri için imkân yaratılması, gerektiği zaman ruh sağlığı profesyonellerine başvurmaları konusunda desteklenmeleri; mesleki bilgi ve yeterliliklerini arttırabilecekleri, gelişimlerine katkı sağlayabilecek mesleki topluluk veya derneklerle etkileşim içinde olmaları önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Uğraş, D.A., Kına, M., Özkan, S., İlhan, M. (2020). COVID-19 Epidemiyolojisi: Pandemi Ne Öğrendik. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1 (Özel Sayı): 29-36.
2. Oliveira, G.M., Rossi, M.I.D. (2020). COVID-19, Social Isolation and Human Stress: Comparative Behavior & Welfare. *NY Sci J*, 13(5):14-22.
3. Çetintepe, S., İlhan, M. (2020). COVID-19 Salgınında Sağlık Çalışanlarında Risk Azaltılması. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1 (Özel Sayı): 50-54.
4. TC. Sağlık Bakanlığı. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>. Erişim tarihi 24.11.2020
5. Üstün, Ç., Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25 (Special Issue on COVID 19): 142-153.
6. Stankovska, G., Memedi, I., Dimitrovski, D. (2020). Coronavirus Covid-19 Disease, Mental Health and Psychosocial Support. *Society Register*, 4(2): 33-48.
7. Aykut, S., Soner, A.S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Temelinde Sosyal Hizmetin Önemi. *Sosyal Politika Dergisi*, 1 (1): 56-66.
8. Akoğlu, G., Karaaslan, B. (2020). COVID-19 ve İzolasyon Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Olası Psikososyal Etkileri. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (2): 99-103.
9. Bozkurt, Y., Zeybek, Z., Aşkın, R. (2020). COVID-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37): 304-18.
10. Hocaoğlu, Ç., Erdoğan, A. (2020). COVID-19 ve intihar. Coşar, B. (Editör). *Psikiyatri ve COVID-19*. (s.35-42). Türkiye Klinikleri.
11. Naeem, F., Irfan, M., Javed, A. (2020). Coping with COVID-19: urgent need for building resilience through cognitive behaviour therapy. *Khyber Med Univ J*, 12(1): 1-3.
12. Fofana, N.K., Latif, F., Sarfraz, S., Bilal, S., Bashir, M.F., Komal, B. (2020). Fear and agony of the pandemic leading to stress and mental illness: An emerging crisis in the novel coronavirus (COVID-19) outbreak. *Psychiatry Research*, 291, 113230.
13. Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., Rubin, G.D. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227):912-20.
14. Torales, J., O'Higgins, M., Castaldelli-Maia, J. M., Ventriglio, A. (2020). The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(4):317-20.
15. Luo, M., Guo, L., Yu, M., Jiang, W., Wange, H. (2020). The psychological and mental impact of coronavirus disease 2019 (COVID 19) on medical staff and general public—A systematic review and metaanalysis. *Psychiatry Research*, 291, 113190.
16. Yıldız, V.A. (2020). Üniversite öğrencilerinin pandemi dönemi aldıkları eğitime ilişkin görüşleri. 2st International Conference on Interdisciplinary Educational Reflections, Conference Proceeding Book,19-27.
17. Dewart G., Corcoran, L., Thirsk, L., (2020). Petrovic, K. Nursing education in a pandemic: Academic challenges in response to COVID-19. *Nurse Education Today*, 92, 104471.
18. Carolan, C., Davies, C.L., Crookes, P., McGhee, S., Roxburgh, M. (2020). COVID 19: Disruptive impacts and transformative opportunities in undergraduate nurse education. *Nurse Education in Practice*, 46, 102807.
19. Morin, K.H. (2020). Nursing education after COVID-19: Same or different?. *J Clin Nurs*, 29: 3117-3119.
20. Okuyan, C.B., Karasu, F., Polat, F. (2020). COVID-19'un Hemşirelik Öğrencilerinin Sağlık Kaygısı Düzeyleri Üzerine Etkisi. *Van Sag Bil Derg* 2020;13 (Özel Sayı):45-52.
21. Liu, Q., Luo, D., Haase, J.E., Guo, Q., Wang, X.Q., Liu, S., Xia, L., Liu, Z., Yang, J., Yang, B.X. (2020). The experiences of health-care providers during the COVID-19 crisis in China: a qualitative study. *The Lancet Global Health*, 8(6): 790-98.
22. Kavas, B.E., Develi, A. (2020). Çalışma Yaşamındaki Sorunlar Bağlamında COVID-19 Pandemisinin Kadın Sağlık Çalışanları Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 84-112.
23. Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
24. Başkale, H. (2016). Determination of Validity, Reliability and Sample Size in Qualitative Studies. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1): 23-8.
25. Kaya, B. (2020). Effects of pandemic on mental health. *J Clin Psy*, 23(2): 123-24.
26. Erdoğan, A., Hocaoğlu, Ç. (2020). Enfeksiyon Hastalıklarının ve Pandeminin Psikiyatrik Yönü: Bir Gözden Geçirme. *J Clin Psy*, (Baskıdaki Makaleler).
27. Aktürk, H. (2020). Yeni Koronavirüs Hastalığı Pandemisi Döneminde Online Yaşam ve Psikolojik Etkileri. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
28. Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, 287, 112934.
29. Naser, A.Y., Dahmash, E.Z., Al-Rousan, R., Alwafi, H., Alrawashdeh, H.M., Ghoul, I., ... & Abuthawabeh, R. (2020). Mental health status of the general population, healthcare professionals, and university students during 2019 coronavirus disease outbreak in Jordan: a cross-sectional study. *medRxiv*.
30. Bilge, Y., Bilge, Y. (2020). Koronavirüs salgını ve sosyal izolasyonun psikolojik semptomlar üzerindeki etkilerinin psikolojik sağlamlık ve stresle baş etme tarzları açısından incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23 (Baskıdaki Makaleler).
31. Yazıcı, Ç.G. (2020). Covid 19 Salgınına İlişkin Tepkilerin Psikolojik Sağlamlık Açısından İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8:471-83.
32. Dong, Z.Q., Ma, J., Hao, Y.N., Shen, X.L., Liu, F., Gao, Y., Zhang, L. (2020). The social psychological impact of the COVID-19 pandemic on medical staff in China: A cross-sectional study. *European Psychiatry*, 63(1):1-8.
33. Spoorthy, S.M., Pratapa, S.K., Mahant, S. (2020). Mental health problems faced by healthcare workers due to the COVID-19 pandemic—A review. *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 102119.

34. Zhang, Y., Wei, L., Li, H., Pan, Y., Wang, J., Li, Q., Wu, Q., Wei, H. (2020). The Psychological Change Process of Frontline Nurses Caring for Patients with COVID-19 during Its Outbreak. *Mental Health Nursing*, 41(6):525-30.
35. Swift, A., Banks, L., Baleswaran, A., Cooke, N., Little, C., McGrath, L., Meechan, R.R., Neve, A., Rees, H., Tomlinson, A., Williams, G. (2020), COVID-19 and student nurses: A view from England. *J Clin Nurs*, 29: 3111-14.